

Амерички круг тема Јелене Ј. Димитријевић у настави¹

У раду се осветљавају методичке погодности које се остварују изучавањем дела из америчког круга тема Јелене Ј. Димитријевић у настави. Анализа репрезентативних реформисаних наставних планова и програма показује да су они прогресивни у теоријским формулацијама, али не и у самој садржини. У раду се образлажу образовни исходи, стандарди, компетенције, наставни циљеви, методе и принципи који се могу реализовати у школској интерпретацији дела Јелене Димитријевић. Преиспитују се методичке радње (мотивисање, тумачење и локализовање) и корелације које се користе у наставном проучавању дела српске модерности. Напошетку се даје методички предлог истраживачких задатака и динамике интерпретације приповетке „Американка“.

Кључне речи: Јелена Ј. Димитријевић, модернизам, методика наставе, српски језик, српска књижевност, гинеитика

Наставни планови и програми и савремена настава српског језика и књижевности

План наставе и учења, као и програм наставе и учења, конкретан су резултат образовне политике једне државе. Курикулуми у основним и средњим школама не почивају на објективним чињеницама и неутралним подацима. Они су израз визије легитимног знања и традиције одређене групе људи.² Наставне планове и програме не конструише читаво друштво, већ узак круг стручњака, као и особа које су политички активне. У Републици Србији у непосредном креирању планова и програма учествује највише 120 људи,³ што показује да је из стварања националних програма искључена већина наставника и ученика. Наведени податак говори о чврстој спреси моћи, политике и образовања, која у великој мери обликује наставну праксу мимо теоријски прокламованих циљева.

У Србији се већ неколико година одвија реформа образовања, чији је највидљивији резултат промена наставних планова и програма. Планови и програми за све разреде основне школе реформисани су у потпуности. У средњој школи ситуација је нешто другачија, с обзиром на то да су преиначени програми наставе и учења за први и други разред гимназија, али не и за више разреде. Актуелни Правилник о програму

наставе и учења за први разред гимназије ступио је на снагу објављивањем у *Службеном гласнику* бр. 12/18,⁴ док је Програм наставе и учења за други разред гимназије објављен као допуна Правилника у *Службеном гласнику* бр. 8/2019.⁵

Реформска струја у образовању, декларативно формулисана у циљевима образовања и васпитања у средњим и основним школама, који су део наставних планова и програма, креће се ка прогресивизму и конструктивизму. У прогресивистичком схватању наставе инсистира се на наставним методама које ученика стављају у центар наставног процеса и подстичу га да истражује, мисли и отворено заступа своје мишљење у школи, с обзиром на то да је школа део демократског друштва.⁶ У вези са прогресивизмом је и конструктивизам. Према конструктивистичком становишту, знање произлази из доминантне културе, што значи да циљ учења не треба да буде овладавање знањима која већ постоје. Наведено схватање доводи до помака образовних циљева ка способностима које омогућавају стицање новог знања,⁷ а циљ наставе постаје *учити учити*, односно, учити како да се учи.

Прогресивистичко схватање наставе присутно је и у захтевима које пред наставнике постављају актуелни програми наставе и учења за први и други разред гимназије. По најновијим средњошколским програмима, наставно поступање треба да буде усмерено на процес и исходе учења, а не на саме садржаје учења који више нису „циљ сами по себи, већ су у функцији остваривања исхода, који су дефинисани као функционално знање ученика“.⁸ Од наметања онога *шта* треба да мисле, главни наставни циљ постаје подучавање ученика *како* да мисле. Такође, наставници/наставнику допуштене су већа слобода и креативност у достизању исхода.⁹ Оба наведена програма залажу се за поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрастне равноправности, толеранције и уважавања различитости.¹⁰ Школски систем код ученика треба да развије и „компетенције за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву“,¹¹ што сведочи да је веза између друштвеног уређења и образовања стављена у фокус савремене наставе.

Међутим, прогресивна схватања изнета на почетку реформисаних средњошколских програма нису у складу са њиховом садржином. Наиме, најновији програми за српски језик и књижевност у средњим школама не доносе значајне новине у погледу обавезних и изборних дела у односу на програм који датира још из 1992. године (*Службени гласник*, бр. 3/92), а који је настао на основу програма из 1990. године

(*Службени гласник*, бр. 5/90), из ког је изостављена већина хрватских и словеначких писаца.

У новим средњошколским програмима за српски језик и књижевност није напуштено проучавање књижевних дела засновано на књижевној историји, што подразумева да се књижевна дела проучавају хронолошки, од античке до савремене књижевности. Заступљеност књижевноисторијског приступа у програмима средњих школа доводи до доминације естетског критеријума у одабиру текстова који ће се наставно проучавати. И даље се изучавају само најрепрезентативнија књижевна остварења која су већ деценијама део школског канона, а не дела мање познатих или занемарених књижевница и књижевника, од којих су многа важна илустрација духа једног времена и одговарајућег цивилизацијског тренутка. С тим у вези, занемарљиво је присуство књижевница чак и у најновијем школском курикулуму.¹² Такође, инсистирање на делима врхунске књижевне вредности – или, прецизније, на ономе што се види као књижевна вредност – у одабиру текстова за наставну обраду доводи до раскорака са стварним интересовањима и личним афинитетима ученика. Као што је већ назначено, наставницима и ученицима је остављена слобода у креирању изборног списка литературе, али они и даље нису укључени у стварање листе обавезних дела у наставном проучавању.

Наведени проблеми реформисаних школских програма за српски језик сведоче о значају скривеног курикулума. Скривени курикулум односи се на вредности које ученици науче у школи због начина на који се у школи планира и начина на који је школа организована. Скривени курикулум одређен је политичким факторима. Наставници га делом интериоризују, стварајући на тај начин своју имплицитну теорију коју потом (не)свесно намећу ученицима. Помоћу скривеног курикулума неосвешћено се преносе из генерације у генерацију одређене идеје о друштвеним и родним улогама, ставовима и другим аспектима живљења, као саморазумљиве, неупитне, општекултурне и трајне чињенице.¹³ Другим речима, наставни планови и програми могу на први поглед деловати прогресивно, иако суштински подржавају традиционалне и конзервативне принципе по којима је дуги низ година устројена настава.

У наставку текста, представићу могућности и погодности тумачења књижевних дела Јелене Ј. Димитријевић из америчког тематског круга у наставном контексту, која су широј јавности и ученицима доступна у зборнику *Американке Јелене Ј. Димитријевић*.¹⁴ Приповетке „Американка“ и „У Америци ’нешто се догодило’“, као и преводи трију Јелениних песама са енглеског језика, објављени у овом зборнику, могу

се изучавати у оквирима једног часа српског језика и књижевности у четвртном разреду средњих школа. Овај текст је замишљен као „прилог гинокритичким стратегијама превредновања и реконструкције педагошког канона“,¹⁵ и тиме се придружује методичком предлогу Жарке Свирчев за изучавање романа *Нове Јелене* Димитријевић у трећем разреду средњих школа.

Дело Јелене Ј. Димитријевић у школским уџбеницима

Једно књижевно дело Јелене Димитријевић ушло је у списак обавезних дела Програма наставе и учења за српски језик са седми разред основне школе, решењем Министарства просвете од 2019. године (*Службени гласник*, бр. 5/19).¹⁶ Ученици седмог разреда на часовима српског језика тумаче одломак из путописа *Седам мора и три океана* (1940), у коме су описана путовања једне од модернисткиња српске књижевности по земљама Старог света, односно Блиског истока.

Наведени програм, који ће се примењивати почевши од школске 2020/2021. године, показује да и у основним школама настава почива на принципима прогресивизма. Настава у овом разреду треба да буде оријентисана ка развијању „компетенција за сналажење и активно учествовање у друштву које се мења“.¹⁷ Распоред књижевних дела извршен је по тематском принципу, па су у програм наставе и учења за српски језик за седми разред укључена дела десет књижевница.¹⁸ Овај програм препоручује да наставници групишу по сродности дела из обавезног и допунског програма. Хероине, истакнути женски ликови у различитим епохама, могу бити кохезивни фактор за организовање наставе из предмета српски језик, што би била назнака другачијег односа према књижевним делима која се проучавају. Јелица у епској песми *Смрт војводе Пријезде*; Анђелија из епске песме *Диоба Јакшића*; супруга и мајка у песми *Међу својима* В. Петковића Диса; Ана Франк у *Дневнику*; лик мајке у Пупиновом делу *Са пашњака до научењака*; путница/нараторка/ауторка Јелена Димитријевић у путопису *Седам мора и три океана*,¹⁹ представљају тематску окосницу за планирање наставе књижевности.

Међутим, у програму за седми разред истакнута је „путописна перспектива путнице“²⁰ у делу Јелене Димитријевић. На тај начин, у фокус се ставља жанр, али се пренебрегава чињеница да путница својим авантуристичким духом и отвореношћу према другим културама одудара од традиционалног лика супруге, мајке и домаћице, у који се уклапа већина осталих „хероина“ које се помињу у програму.²¹ Занимљиво је да

програм учења и nastave не предлага чак ни истицање везе између писања Ане Франк и њеног сазревања у младу жену (иако она пише о одрастању, сазревању, заљубљивању, те о себи као о жени, а не више као детету).

Наведени примери показују да се у програму за српски језик у седмом разреду занемарују неке могућности тумачења дела Јелене Димитријевић и других списатељица и песникиња. Већи број женских писаца у поменутом програму не подразумева указивање на различите контексте у које би њихова дела могла да се поставе, као и на различита становишта са којих би могла да се изучавају. Изнето запажање представља још један разлог за укључивање америчког круга тема Јелене Ј. Димитријевић у програм nastave и учења за четврти разред гимназије, који је још увек у фази израде, а његова примена се планира од школске 2021/2022. године.²² Текстови ове књижевнице, у чијем су средишту осврт на положај жена у тадашњој Србији и одушевљење припадницама америчке нације, обилују темама чије би увођење у учионице на најпотентнији начин допринело жељеној прогресивности образовног система у Србији.

Стваралаштво Јелене Ј. Димитријевић и српска културна баштина

Јелена Ј. Димитријевић (1862–1945) била је српска књижевница, добротворка и светска путница.²³ Рођена је у Крушевцу, удата у Нишу, а највећи део свога живота провела је у Београду. Свој уметнички таленат опробала је у различитим жанровима. Њене најзначајније приповетке су *Ђул-Марикина приказња*, *Фати-султан/ Сафи-ханум/ Мејрем-ханум*, *Американка*. Од дела епистоларне књижевности издвајају се *Писма из Ниша о харемима* и *Писма из Солуна*, док њен путописни опус чине *Нови свет или У Америци годину дана* и *Седам мора и три океана*. Важно је напоменути да је Јелена Димитријевић ауторка романа *Нове*, који је објавила Српска књижевна задруга 1912. године.

Положај Јелене Димитријевић може се назвати привилегованим, будући да је живела и стварала у историјски значајном, политички бурном, и културно плодном периоду српске историје.²⁴ Њен животни век поклапа се с периодом стицања независности српске државе и почетком раскида српске културе са утицајима турске културе. Сукоб традиционалног и модерног очитује се у делима Јелене Димитријевић кроз сучељавање двеју парадигми, оријенталне и окциденталне,²⁵ што је видљиво и из наслова њених дела. Напоследку, важно је нагласити да је Јелена Димитријевић била активан члан женских друштава, као и ауторка прилога у женским часописима, те се за

њен књижевни рад може рећи да има наглашени феминистички дискурс.²⁶ У центру интересовања Јелене Димитријевић и њених текстуалних репрезентација (наратора и лирских субјеката) налази се жена, њена природа, судбина и улога у свету који је окружује.

Образовни стандарди, исходи и компетенције и наставно изучавање стваралаштва Јелене Ј. Димитријевић

„Општи стандарди постигнућа за крај општег средњег образовања и васпитања и средњег стручног образовања и васпитања у делу општеобразовних предмета – српски језик и књижевност“ важећи је документ који је издао Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања 2013. године.²⁷ У њему су описане општа и специфична предметна компетенција коју би ученици требало да стекну на крају средњег образовања, а такође су представљени конкретни образовни стандарди за основни, средњи и напредни ниво ученичких постигнућа. Три нивоа ученичких постигнућа разликују се квантитативно, не квалитативно. На пример, од ученика на свим нивоима се очекује да наведу књижевноисторијске и поетичке одлике стилских епоха и повежу их са делима и писцима из обавезне лектире школског програма. Ученици на основном, средњем и напредном нивоу требало би да се разликују само по степену разумевања и дубини проматрања ове теме.

Од ученика на свим нивоима очекује се да критички промишљају књижевни и неуметнички текст. Путописи и приповетке Јелене Димитријевић инспирисане Америком почивају на ауторкином критичком односу према новој култури, као и критичком проматрању положаја жена у њеној постојбини и Америци, што ће побудити критичко мишљење код ученика, а наставници/наставнику помоћи да достигне бројне стандарде: 2.СЈК.1.3.7. (Ученик критички промишља књижевни и неуметнички текст средње сложености (основни ниво)); 2.СЈК.2.3.5. (Ученик критички промишља сложенији књижевни и неуметнички текст (средњи ниво)); 2.СЈК.3.3.5. (Ученик продубљено критички промишља сложенији текст (напредни ниво)). Важан исход након завршеног циклуса средњег образовања јесте изграђена критичка свест о сопственим читалачким способностима, што представља још један разлог за увођење књижевних дела из америчког круга тема Јелене Димитријевић у наставне планове и програме. Наиме, наставним изучавањем њених дела остварује се образовни стандард 2.СЈК.3.3.7. (Ученик изграђује свест о себи као читаоцу – развија читалачку ауторефлексију (разуме

улогу читања у сопственом развоју; има развијену, критичку свест о својим читалачким способностима)). Критичко мишљење и висок степен (само)свести важни су за прогресивизам у методици наставе српског језика и књижевности, а основно су оруђе критичке, односно феминистичке педагогије,²⁸ чије би принципе требало да обухвати савремена и родно осетљива настава српског језика.

Као што је већ речено, савремена настава усмерена је на опипљиве резултате учења – исходе и компетенције. Компетенције су когнитивне способности и вештине којима појединци располажу или их могу научити како би решили одређене проблеме, као и с тиме повезане мотивацијске, вољне и друштвене спремности и способности, са циљем да се решења проблема могу успешно и одговорно користити у варијабилним ситуацијама.²⁹ Предност компетенцијског приступа образовању јесте, пре свега, побољшање односа између наставе и конкретног живота након завршеног образовања, будући да су компетенције у вези са стручношћу, оспособљеношћу, сналажљивошћу и прилагодљивошћу. Проучавањем дела Јелене Димитријевић у наставном контексту ученици развијају компетенцију за учење и компетенцију за решавање проблема. Разговором о сусрету културе Истока и Запада, као и о статусу жена у различитим друштвима, ученици стичу грађанску компетенцију за живот у демократском друштву, као и културну компетенцију.

Циљеви наставне обраде књижевног дела Јелене Ј. Димитријевић

Наставно проучавање текстова Јелене Димитријевић омогућава остваривање бројних образовних, васпитних и функционалних циљева, од којих су, по начелима савремене методике, последњи најважнији. Образовни циљеви који се могу остварити јесу: упознавање ученика са животом и делом Јелене Димитријевић; стицање знања о имагологији, когнитивној нартологији и гинокритици као могућим приступима књижевном делу; сазнавање о разликама између аутора и приповедача; систематизација знања о модернизму, феминизму и американизацији; утврђивање знања о жанру приповетке, лирске песме и путописа. Васпитни циљеви који се могу реализовати јесу: развијање љубави према другим културама; подстицање отворености и радозналости према другом и другачијем; неговање љубави према језику и књижевности и читању; афирмисање и прихватање вредности хуманистичког образовања и васпитања ученика; стварање свести о питањима женских права у савременом друштву; развијање интересовања за књижевност које су писале жене.

Функционални циљеви чијем се остваривању тежи јесу: оспособљавање ученика за тумачење и вредновање књижевних дела; коришћење читања ради бољег разумевања себе, других и света; стварање навике и потребе за развијањем говорне и језичке културе; примењивање стратегија читања које су усаглашене са типом књижевног дела и са читалачким циљевима; коришћење компаративне методе с циљем употпуњавања сопствених судова о књижевном делу; уочавање основних особина књижевности као дискурса; уочавање и аргументовање примерима основних поетичких, језичких, структурних и естетских особина књижевних дела из обавезне школске лектире; одабир, примена и комбиновање адекватних метода унутрашњег и спољашњег приступа у тумачењу књижевноуметничких и књижевнонаучних текстова; смештање књижевног дела у контекст стваралачког опуса и књижевноисторијског контекста; критичко повезивање примарног текста са самостално одабраном секундарном литературом; усвајање књижевнотеоријске терминологије потребне за ваљано тумачење књижевних дела; истицање значаја и улоге феминистичких идеја у стваралаштву Јелене Димитријевић; вредновање порука књижевног дела у односу на властито читалачко искуство.

Методe у проучавању књижевних остварења Јелене Ј. Димитријевић у настави

Методика наставе српског језика и књижевности познаје обавештајне (дијалoшка, монолошка, текстовна метода и метода показивања), опште или логичке, те стручне или специјалне методе.³⁰ Дијалoшка метода се остварује истраживачким, проблемским, аналитичким и синтетичким питањима, у којима наставница/наставник води ученике ка самосталном закључивању и аргументованом излагању сопствених судова о тексту. Одлике дијалoшке методе довеле су до тога да се она налази у основи прогресивистичке наставе, која ставља ученика у центар наставног деловања. По конструктивистичким схватањима, улога наставника састоји се у томе да помогне ученику да конструише знања пружањем оруђа која ће процес мишљења учинити динамичнијим, што указује на склоност конструктивистичке педагогије према дијалoшком и хеуристичком облику наставе.³¹

Дијалoшка метода подразумева да наставница/наставник треба да се постави у позицију онога ко трага за знањем. У мери у којој је то могуће, наставница/наставник треба да дели моћ/ауторитет са ученицима, због чега се дијалoшка метода налази у

темељу критичке, односно феминистичке педагогије.³² Дијалoшка метода је потребна за проучавање феминистичког дискурса Јелене Димитријевић, с обзиром на то да би бављење питањима која се односе на положај жене било обесмишљено у настави уколико би изостали разговор и увид у ученичко разумевање проблема. Монолошка метода се може показати продуктивном у проучавању дела Ј. Димитријевић уколико је реч о добро структурираним и аргументима поткрепљеним ученичким монолозима у вези са текстом. Монолошка метода се примењује и када наставница/наставник ученике обавештава о културним, историјским и друштвеним околностима неопходним за разумевање уметничког света Јелене Димитријевић. Текстoвна метода на часу ће бити примењивана због тога што ће наставница/наставник мотивисати ученике да своја излагања не заснивају само на личним искуствима насталим поводом прочитаног текста, већ и на уметничким чињеницама које се у њему налазе. У вези са овом методом јесте и метода запажања и показивања, која је неизоставна за разумевање нијанси осећања које главни јунак-приповедач осећа према вољеној жени у приповеткама Ј. Димитријевић инспирисаним Американкама. Уколико ученици пропусте да опазе приповедачеве смернице и суптилне коментаре у тексту, неће успети да схвате ширину расположења и психолошких стања наративног субјекта.

Од логичких метода, у наставном проучавању књижевности Јелене Димитријевић, посебан значај имаће поредбена или компаративна метода, која ће се остваривати усмеравањем ученичке пажње на друге текстове из америчког циклуса српске списатељице. Ученици ће се кретати од појединачног текста приповетке „Американка“ ка осталим текстовима из америчког тематског круга (индуктивна метода). Такође, увиди до којих дођу посматрајући остварења из америчког опуса Јелене Димитријевић помоћи ће им да контекстуализују чиниоце наративног света наведене приповетке (дедуктивна метода). Анализа књижевног дела Јелене Димитријевић довешће до синтезе знања о феминизму, односно борби за женска права с почетка 20. века, модернизму и одликама женског стваралаштва, а сви донесени апстрактни закључци бити конкретизовани поновном применом на текст.

Специјалне или посебне методе разликују се од наставног предмета до наставног предмета, а за методологију наставе српског језика и књижевности карактеристично је да се „готово све методе којима се служе књижевни критичари, историчари и теоретичари примењују у погодним облицима и у настави књижевности средњих и основних школа“.³³ Школско проучавање текстова произлази из симултане примене више специјалних (књижевнонаучних метода). Књижевним делима се приступа

применом методолошког плурализма, с обзиром на то да идеална методичка ситуација захтева холистички, интегрални приступ тексту.

Методска адекватност и приступи књижевном делу Јелене Ј. Димитријевић

Методолошки плурализам почива на одабиру неколико специјалних метода условљених самим текстом, што омогућава остваривање методске адекватности у настави. Дела из америчког круга тема Јелене Димитријевић могу се посматрати из угла гинокритичких, имаголошких и когнитивноаратолошких проучавања.

Гинокритика, која се бави истраживањем женског књижевног стваралаштва, анализом женске књижевне традиције и женских искустава,³⁴ може се користити у читању дела Јелене Димитријевић у наставном контексту. Најочигледнији повод за то је сукоб ауторског гласа Јелене Димитријевић са нараторским гласом који је мушког рода. Бројним радним наложима наставница/наставник усмериће пажњу ученика на налажење одговора на питање да ли се и зашто ауторкино *ја* крије иза приповедача—главног јунака—наратора и у „Американки“ и у приповеци „У Америци ’нешто се догодило“.

Имаголошка перспектива отвара се бројним сучељавањима Истока и Запада кроз контрастирање описа Американке из угла приповедача и њихових међусобних доживљаја једно другог. Наставница/наставник ће ученике подстаћи да примете да у приповеци „У Америци ’нешто се догодило“ наратор себе описује као „ориенталца, сентименталног романтичара и сањалицу”,³⁵ који долази из „егзотичне земље“,³⁶ где „жена човеку није друг, него својина“,³⁷ док Американка његову земљу доживљава као „библијску“.³⁸ Када говори, Американка пева,³⁹ а нараторове очи налик на тигра одају његово азијатско порекло.⁴⁰ Ипак, приповедни субјект се *американизује*, лишавајући се онога без чега се одрасло мушко „не би смело појавити у свет – бркова“.⁴¹ Наратор закључује да постоји „сродност душа“ између њега и Американке, иако су они „две расе, два темперамента, две нације, две религије, две културе, два континента, два света“.⁴² Разлике између припадника двају народа бивају превазиђене заљубљеношћу и космополитанизмом наративног субјекта. Из свега наведеног се може закључити да се имаголошки приступ, тиме што је усмерен на изучавање перцепције и репрезентације, помоћу стварања „слика у главама“ и „производњом значења“,⁴³ приближава когнитивноаратолошком приступу.

Поникла из класичне наратологије, феноменологије и теорије рецепције, когнитивна наратологија проучава менталне процесе,⁴⁴ како оне који се одигравају у

свести јунака који су део уметничког света, тако и оне који се одвијају у свести читалаца књижевних дела, односно слушалаца, посматрача или прималаца других врста уметности. Когнитивнонаратолошки приступ текстовима Јелене Димитријевић биће активиран сваки пут када наставница/наставник затражи од ученика да искажу своје представе о ликовима, њиховим поступцима и ситуацијама у којима се налазе. Везу са когнитивном наратологијом омогућавају и хипотетички наративи присутни у приповеткама о Американки, у којима се изражавају маштања наративног субјекта о томе како би се понашао пред вољеном женом када би јој исказао љубав.

Описани савременији приступи могу се користити интегративно, без механичког раздвајања, с обзиром на то да парцијализација знања није пожељна у наставној пракси. На њима је засновано тумачење дела Ј. Димитријевић, али то не значи да се на часу не могу користити достигнућа и методе приступа који су традиционално, више деценија, присутни у настави: психолошки, социолошки, биографски, позитивистички, импресионистички, филозофски, језичко-стилски, компаративни, структуралистички, семиотички и херменеутички.

Наставни принципи у анализи текстова Јелене Ј. Димитријевић у школи

На успешном часу српског језика и књижевности морају бити остварени наставни принципи које препознаје методичка литература.⁴⁵ Да би наставни принципи били реализовани у школи, нису довољни само умешност и таленат наставника, већ је потребно да књижевноуметнички текст буде погодан за остваривање методичких задатака. Применом више специјалних метода у анализи дела Јелене Димитријевић у настави остварује се принцип научности, док разговор о социјалном статусу жена и неравноправности са којом су биле суочене на почетку 20. века делује васпитно на ђаке. Принцип поступности и систематичности реализује се методичким вођењем ученика од једноставнијих ка сложенијим закључцима везаним за уметнички свет дела Јелене Димитријевић. Принцип свесне активности активира се разговором о темама које су покренуте ауторкиним запажањима из прошлог века, а која су актуелна и данас. Када се ученици баве оним што је део савременог друштвеног контекста и тиче се њихових живота, остварује се принцип повезаности теорије и праксе. Принцип трајности знања и учења остварује се тако што се оно о чему се разговара у школи може повезати са свакодневицом. Циљ принципа рационализације и економичности достиже се тиме што се неколико жанровски различитих, а тематски сличних дела проучава у оквиру једног

наставног часа. С обзиром на то да су ученици матуранти, поштоваће се и принцип усклађености наставе са узрастом и способностима ученика. Принцип условности ослања се на принцип индивидуализације, по узору на који наставница/наставник треба да планира наставне садржаје у складу са интересовањима и личним афинитетима ученика. Напоследку, принцип чулности (очигледности) може се остварити показивањем фотографија које су настале током Јелениног путовања у Америку, а које су интегрални део њеног путописа *Нови свет или У Америци годину дана*.

Методичке радње и поступци у тумачењу књижевних текстова Јелене Ј. Димитријевић

Најважније методичке радње: мотивисање ученика за тумачење књижевног текста, читање књижевног дела и његово локализовање у поетички и књижевноисторијски контекст део су припремања наставника и ученика за тумачење дела на часу, а користе се и током интерпретације самог књижевног текста.

Интересовање за **мотивисање** ученика у настави повећава се након емпиријских доказа да су интелектуалне предиспозиције ученика само делом фактор успеха у учењу, док међу осталим узроцима школског успеха најзначајније место заузима мотивација.⁴⁶ Ученик треба да постане активни субјект који самостално трага за сопственим значењима, а такав не може бити без интринзичне мотивације. Могућност ученика да развије унутрашњу мотивацију сведочи о његовој имагинацији, емотивној развијености, моралној и социјалној осетљивости.⁴⁷ Унутрашњу мотивацију за читање књижевних дела, осим радозналости, одликује и потреба ученика да на проблемски, стваралачки и истраживачки начин проуче књижевни текст.⁴⁸ На тај начин се остварује један од дугорочних циљева наставе књижевности – стварање трајних читалачких навика.

У методичкој литератури истиче се да се најављивањем уживања које ће уследити током читања књижевног дела у доброј мери постиже заинтересованост ученика за сложене читалачке задатке које они прихватају и доживљавају као афирмативне радне изазове.⁴⁹ Разним подстицајима којима се најављује уметнички свет приповедака Јелене Димитријевић, који карактерише немогућност главног јунака-приповедача да изрази љубав вољеној жени, може се остварити мотивисање за њихово читање.

Књижевно искуство ученика, односно генерисана идеја о типу текста, која се са њим повезује, имају мотивациону улогу у настави. Када се сећа прочитаних дела и у препознатљив, жанровски оквир уноси ово или неко друго дело, ученик своје

интересовање и очекивање са познатих спонтано преноси и на нове текстове.⁵⁰ Ученицима је из треће године позната модернистичка лирска песма, па ће их на тумачење песама Јелене Димитријевић подстаћи предзнања о овој књижевној врсти.

Хумористички текстови стварају ведрину и кооперативну радну атмосферу на часу и подстичу вољу ученика за слушање, читање, доживљавање и тумачење дела такве садржине.⁵¹ Елементи ироније нарочито су изражени у приповеци „У Америци ’нешто се догодило““, када Американка не оставља приповедачу могућност да јој изјави љубав, понављајући реченицу *I am busy*. Ситуација у којој се обрео главни јунак изазваће смех код ученика, а самим тим и позитивну радну атмосферу за тумачење књижевности.

У методичкој литератури указано је на значај различитих врста **читања књижевног дела** (доживљајног, истраживачког, читања у себи, читања с белешкама, изражајног интерпретативног читања), као и на неопходност њиховог комбиновања.⁵² Врсте читања условљавају различите приступе у интерпретацији књижевног дела и у функцији су свестранијег доживљавања и сазнавања текста. На тај начин, проучавање књижевног дела бива подигнуто на ниво стваралачког реаговања, а наставни процес усмерен на развијање читалачких компетенција ученика.⁵³ Читалачке компетенције почивају на способности уживљавања ученика у свет дела, њиховом поузданом познавању садржаја и појачаном доживљајном и фантазијском ангажовању.

Доживљајно читање је најзбудљивији моменат читалачке активности ученика, када се ученици препуштају машти и уживају „улазећи“ у фикционалне светове књижевности. Поврх свега, „урањање“ у свет текста подразумева да читалац, користећи се животним искуством и културолошким знањима, конструише објекте независне од језика, који непотпуну слику, подстакнуту наводима у тексту, чине живописнијом представом.⁵⁴ Ученици места неодређености „испуњавају“ помоћу имагинације: способношћу дочаравања, замишљања, уживљавања, следећи смернице присутне у самом делу. Помоћу менталних симулација,⁵⁵ читалац се ситуира у конкретне имагинарне ситуације и предвиђа могући развој догађаја.⁵⁶ Читалачко умеће ученика заснива се на фантазијском, критичком и стваралачком мишљењу, чулној машти, запажању и памћењу. Допуњавање места неодређености на основу сопственог искуства, знања и културолошке позадине представља ишчитавање „скривених наратива“ које је неопходно, будући да одсуство наратива не подразумева и одсуство интерпретације.⁵⁷ Већ је наговештено да у уметничком свету приповедака Јелене Димитријевић доминира хипотетички наратив, односно приповедање о ономе што се није догодило, те да постоје и места са скривеним наративима. Скривени наративи преовладавају у опису живота и

понашања Американки, што ће рећи да се пред читаоце поставља захтев да познају историјски контекст у ком су се жене у Америци бориле за права да би се могао разумети текст у целини.

У методичкој литератури под **локализовањем текста** подразумева се „свестрано постављање текста у аутентичне историјске и развојне околности“.⁵⁸ У методици наставе књижевности разликују се два вида локализовања. Шире или спољашње локализовање текста обухвата „указивање на историјске чињенице, биографске околности и прототипску стварност“.⁵⁹ У шире локализовање спада монолошка деоница у којој наставница/наставник обавештава ученике о борби жена за политичка, економска и друга права, то јест, о феминизму као борби за укидање патријархата који почива на подређеном положају жена, чији корени сежу у дубоку прошлост,⁶⁰ као и када им објашњава да је право гласа за жене у Америци извојевано 1919. године, исте године када је Јелена Димитријевић посетила Нови континент, и то деловањем сифражеткиња. Овај назив потиче од француске речи за право гласа. Уже или унутрашње локализовање представља ситуирање књижевног текста у надређену литерарну целину.⁶¹ Пожељно је да наставница/наставник ученицима укаже на међусобни однос текстова који чине амерички опус Јелене Димитријевић. Наиме, приповетка „Американка“ први пут је објављена 1912. године у *Српском књижевном гласнику*. Приповетка „У Америци ’нешто се догодило““ објављена је у истом часопису 1924. године, док су три песме на енглеском језику објављене само у поменутом зборнику *Американке Јелене Димитријевић*, с обзиром на то да су за ауторкиног живота остале у рукопису. Завршетак америчког циклуса представља путопис *Нови свет или У Америци годину дана*, који је објављен 1934. године. Амерички путопис се не налази у наведеном зборнику, али га ученици лако могу наћи, с обзиром на то да је у савремено доба доживео два издања, 2018. и 2019. године, а доступан је и на интернет страници дигиталне библиотеке Народне библиотеке Србије. За читање америчког путописа Јелене Димитријевић ученици треба да буду мотивисани након часа обраде њених приповедака и песама о Американкама.

Квалитетна настава српског језика и књижевности почива на повезивању, односно **корелацији знања** својственим овом предмету са знањима из других хуманистичких наука. Будући да приповетке Јелене Димитријевић обилују информацијама о култури коју она као путописац упознаје, у њиховом проучавању омогућене су међупредметне корелације са географијом, историјом, етнологијом, па чак и фолклористиком у настави српског језика и књижевности. Бављењем проблемом

положаја жене у друштвеноисторијском контексту у ком је живела Јелена Димитријевић и у оном у ком живимо ми данас, у настави се реализује корелација са трима предметима: историјом, уставом и правом грађана и грађанским васпитањем. Проучавање три песме на енглеском језику које су део зборника *Американке Јелене Димитријевић* може успоставити корелацију између српског и енглеског језика у настави, и развити љубав према учењу страних језика, што је важан васпитни циљ за наставницу/наставника српског језика.

Унутарпредметне корелације у проучавању песама Јелене Димитријевић засноване су на присећању ученика на знања која су стекли о модернизму у трећем разреду средње школе. Песма *Моја душа* говори о бројним унутрашњим сукобима који су карактеристични за модеран лирски субјект. Бинарне опозиције *чврста: променљива, мирно језеро: узбуркало море, хришћанска песма: паганска химна, љупке птице: дивљи зверови* указују на зачуђеност лирског субјекта самим собом, а немогућност поимања сопственог идентитета и емотивни расцеп важни су мотиви модернистичке поезије.⁶² Разумевање њених стихова захтева и међупредметну корелацију са знањима из античке филозофије, будући да реферише на сеобу душе, односно метемпсихозу. Песма *Очи (непознатом дечачићу)* објашњава дистинкцију између песникиње и лирског *ја*, која је у вези са већ поменутом опозицијом ауторка/приповедач. Осим тога, рефрен песме: „Волим ли твоје очи плаве / Јер се загледаше у њене очи сиве?“ подсећа читаоце на фасцинацију Американком са којом су се срели у приповеткама. За разумевање поетског света ове песме ученицима ће бити потребно да се сете песме *Очију твојих да није* Васка Попе, чиме ће се остварити још једна унутарпредметна корелација. Песма *Не реци ми...* такође сведочи о опчињености лирског субјекта женом, а њен наслов призива чувени стих „Не, немој ми прићи“ из песме *Стрепња* Десанке Максимовић, који описује одређену концепцију љубави: (женски) лирски субјект се са дистанце диви особи у коју је заљубљен. Набројане корелације показују да се стваралаштво Јелене Димитријевић по својим темама и поступцима лако може интегрисати у актуелни образовни систем и умногоме му допринети.

Примери наставне обраде приповетке „Американка“ Јелене Димитријевић

У претходним одељцима, тумачење приповетке „У Америци ’нешто се догодило“, као и тумачење трију песама које су првобитно написане на енглеском језику, представљено је као илустрација различитих елемената наставе српског језика и

књижевности. Док су наведена дела из америчког круга тема Јелене Димитријевић била кратко коментарисана, приповетка „Американка“ треба да се изучава на нивоу интерпретације, то јест, најподробније анализе књижевног текста у школи, коју је могуће започети следећим истраживачким задацима.

1. Обратите пажњу на почетак приповетке „Американка“ Јелене Ј. Димитријевић. Шта сазнајете о приповедачу на основу првих реченица текста? Шта мислите, због чега наратор проговара мушким гласом, иако је познато да је приповетка инспирисана личним искуством ауторке? Наведите осећања која доминирају у унутрашњем свету наратора. Установите због чега приповедач говори љубави *збогом*.

2. Пронађите у тексту описе европске престонице у којој се срећу приповедач и Американка. Коју функцију има наведена дескрипција у уметничком свету приповетке? Протумачите смисао неименовања Американке и града у коме се приповедач срео са њом. Проучите улогу коју има портрет Американке у карактеризацији њеног лика. У чему се састоји њена лепота по мишљењу наратора?

3. Како разумете тврдњу приповедача да је Американка „као човек слободна“? Образложите о каквој слободи може бити реч, с обзиром на друштвено-историјске околности у којој је смештена радња приповетке. Уочите везу коју приповедач успоставља између Американке, *нове жене*, и Еве, *прве жене*. Истакните о чему наратор машта када је у присуству Американке. Пратите како се Американка понаша у друштву других мушкараца. Објасните како је она слободна као човек, „а ипак највише жена“. Припремите се да образложите зашто приповедач инсистира на Американкиној *искрености* и *детињастости*. Досетите се значења афоризма употребљеног у приповеци: „Искреност је непоквареност, здравље душе“.

4. Анализирајте приповедачеву узбуђеност која се интензивира на излету са Американком. Одредите чиме је изазван преокрет у односу приповедача према Американки. Опишите утисак који на приповедача оставља Американкин пољубац. Откријте због чега је наратор „час до крајности весео, час до крајности тужан“. Укажите на средства којима се користи приповедач у опису својих осећања. Приметите узрок љубоморе у срцу приповедача након пољупца са Американком. Одгонетните зашто је наратор љубоморан на младића ког доживљава као Адама, *првог човека*.

5. Објасните улогу маштарија и сањарија у динамици осећања која наратор гаји према Американки. Размислите о значењу реченице из приповетке: „У сваком човеку има по два човека, по три“. Уочите симболику имена *Госпођа Дим/Госпођа Магла*, које приповедач даје вољеној жени. На који начин се чулно осећање наратора према

Американки преиначава у духовно? Своје одговоре поткрепите примерима из текста. Нагласите ставове приповедача о *лажном стиду*. Када ће, по нараторовом мишљењу, човек престати да гледа жену као женку, а почети да је гледа као свог друга? Издвојте еманципаторске поруке које читаоцима саопштава приповедач. Изложите због чега је Американка *жена будућности*. Да ли су и у каквој спрези положај жена и модерно, демократско друштво? Аргументујте своје одговоре осврћући се на текст приповетке.

6. Усредсредите своју истраживачку пажњу на опис растанка приповедача и Американке. Наведите због чега наратор сматра да се његова љубљена жена променила. Размислите на који начин порекло приповедача утиче на његову повремену незграпност у односу са Американком. Ослушкујте сентименталност приповедачевих речи. Зашто наратор своју приповетку назива *песмом*? Приметите када наратор изражава љубав вољеној Американки. Закључите чиме је био мотивисан приповедач када се решио да Американки напише писмо. Да ли се он плаши њеног мужа до кога би могло доспети писмо? Шта мислите, зашто је то тако? Образложите своје ставове. Каква су нараторова сећања на вољену жену годину дана након сусрета са њом? Пронађите у тексту приповедачева сведочења о дубини његових емоција према Американки.

Динамика и чиниоци обједињавања у наставној интерпретацији

Динамика наставне интерпретације приповетке „Американка“ може бити заснована на бројним обједињујућим и синтетичким чиниоцима: уметничким доживљајима (утисцима, осећањима, расположењима, размишљањима и ставовима које је побудио свет књижевног текста), битним структурним елементима (теми, мотивима, уметничким сликама, фабули, сижеу, књижевним ликовима, порукама, мотивационим поступцима, композицији), формама приповедања (дијалогу, дескрипцији, нарацији), језичко-стилским поступцима и литерарним (књижевноуметничким) проблемима.⁶³ Коришћење трију чинилаца обједињавања, односно проучавање литерарних проблема, ликова и приповедачких поступака приповетке „Американка“, најсврхисходније је за тумачење ове приповетке у настави. Литерарни проблеми представљају најважнији интеграциони чинилац интерпретације приповетке „Американка“. Везани су за идејни слој књижевноуметничког текста, који се у методичкој литератури тако назива под утицајем теорије Романа Ингардена. Дакле, у идејном слоју књижевне уметности садржана је суштина њених образовних вредности и васпитних могућности. Да би нека порука прешла из литерарног света у свест ученика неопходно је да ученици сазнају где,

када, како и зашто је она настала, коме је упућена и какву функцију има,⁶⁴ због чега је потребно ваљано методичко вођење разговора о делу и повремено интервенисање наставнице/наставника у вези са ученичким одговорима.

Због припремних радњи које су темељно обрађене, очекује се да ученици неће имати већих проблема у одговарању на захтеве и питања истраживачких задатака. Улога наставника у анализи ове приповетке у школи заснива се на допуњавању ученичких ставова и њиховом евентуалном превредновању. У тежњи ка остваривању принципа научности, а и ради мотивације ученика књижевном критиком, наставница/наставник може на часу предпочити став Магдалене Кох о одабиру мушког наративног *ја*. Наиме, по њеном мишљењу, у овој приповеци мушкарац као приповедач је инструментализован да би се говорило о љубави жене према жени, чиме Јелена Димитријевић чини нешто трансгресивно (што превазилази границе) и субверзивно (што подрива уврежена схватања).⁶⁵ Читаоцима мање радикално изгледа када је мушки приповедач одушевљен женом која је „слободна као човек“,⁶⁶ него када би то учинила ауторка својим женским гласом. На тај начин, у учионици би се подстакао разговор и о заљубљености две жене или два мушкарца. Такође, наставница/наставник ће ученицима изнети став Јелене Милинковић, која ову приповетку по њеном жанровском и тематском одређењу сврстава у корпус љубавних приповедака, које су ауторке од краја 19. и током 20. века интензивно писале.⁶⁷ Наставница/наставник инсистира на томе да присуство љубавних приповедака на књижевној сцени тога доба нимало не умањује уметничке вредности приповетке Јелене Димитријевић. Један од последњих закључака наставне интерпретације приповетке „Американка“ треба да буде тај да ово књижевно дело припада књижевноисторијском тренутку у ком је настало, али га и превазилази поступцима који су у њему употребљени и порукама које преноси.

Стваралачке активности поводом тумачења дела Јелене Ј. Димитријевић

Стваралачке активности ученика поводом обраде књижевног дела нису исто што и уметничко стваралаштво ученика. Стваралачке активности подстиче и води наставница/наставник истраживачким задацима и инспирисане су конкретним књижевним делом. Реализација ових активности показује наставници/наставнику у којој мери су ученици разумели и на који начин су доживели књижевно дело, због чега их је сврсисходно користити у настави тек након интерпретације књижевноуметничког текста. Стваралачким активностима поводом прочитаног књижевног остварења ученици

највише развијају индивидуалне изражајне способности.⁶⁸ Стваралачке активности ученика се могу заснивати на усменој, писаној или комбинованој (и усменој и писаној) језичкој форми.⁶⁹ Дело Јелене Димитријевић изузетно је подстицајно за креативан ангажман ученика. Као вид усмене продукције, ђаци могу рецитовати текстове њених песама или увежбати изражајно и интерпретативно читање одломака из њених књижевних дела. Комбиновану језичку продукцију изискује прављење презентације у рачунарском програму или израда радног паноа помоћу којих би заинтересовани ученици приказали књижевна дела Јелене Димитријевић о којима није било речи на часу.

У домену писане продукције, наставница/наставник може мотивисати ученике да напишу есеј на тему *Из Новог света Нова жена*. У зависности од тога како су разумели ову тему, ученици на њу могу одговорити тако што ће на оригиналан начин представити како је Јелена Димитријевић доживела Американке, односно протумачити лик Американке као симбол позитивних вредности у остварењима велике српске модернисткиње. Друга група ученика се може осврнути на тренутно стање и положај жена у савременом друштву. Американке су за Јелену Димитријевић представљале идеал слободне и остварене жене, какве једном треба да буду све жене. Ученици се могу критички осврнути на савремено друштво, положај жена у њему, те на борбу за родну равноправност данас. Представљајући сопствену визију жене која би за њих била *из Новог света Нова жена*, као што је то Американка била за Јелену Димитријевић, ученици могу аргументовано изразити своје схватање слободе и људских права, баш као и дискриминације.

Закључак

У овом раду изнела сам разлоге због којих амерички круг тема Јелене Димитријевић треба да постане део програма наставе и учења за четврти разред средњих школа, те указала на аспекте савремене методике наставе српског језика и књижевности који се остварују наставним изучавањем дела ове ауторке. Погодности обраде дела Јелене Димитријевић изнете у овом методичком предлогу не односе се на дело искључиво ове књижевнице већ и на стваралаштво њених савременица, а у великој мери се могу приписати школској интерпретацији дела других српских и светских списатељица. За демократско друштво предуслов представља квалитетно образовање. Историја идеја, културе и књижевности није обухватна ако из ње изостану тумачења текстова које су писале жене. Зато сам у овом раду указала на који начин би увођење

појединих књижевна дела Јелене Димитријевић у наставу у 4. разреду средње школе, могло да представља један од корака у реформи наставног плана и програма.

¹ Овај текст је настао у оквиру пројекта *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године* (бр. 178029) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² *The Politics of the Textbook*, ed. Michael W. Apple, Linda K. Christian-Smith (New York, London: Routledge, 1991), 4.

³ Наставне планове и програме креира Центар за развој програма и уџбеника при Заводу за унапређивање образовања и васпитања, а на основу Националног оквира образовања и васпитања (*Службени гласник*, бр. 98/17). На предлог поменутог Центра, и уз мишљење Националног просветног савета, по Закону о основама образовања и васпитања (*Службени гласник*, бр. 88/17 и 27/18) Правилник о плану наставе и учења и Правилник о програму наставе и учења доноси Министар просвете, науке и технолошког развоја. Треба напоменути да је укупан број запослених у ЗУОВ-у на дан 25. јануара 2018. био 84 (податак доступан на: <https://zuov.gov.rs/o-zavodu/#1569503487829-6f3246eb-fc38>), док је исте године Национални просветни савет бројао 35 чланова (податак доступан на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/318160/formiran-nacionalni-prosvetni-savet.php>). Према члану 67. новог Закона о основама система образовања и васпитања из 2017. године право прописивања програма наставе и учења прешло је из надлежности Националног просветног савета у надлежност Министра просвете, науке и технолошког развоја (*Службени гласник* бр. 88/17).

⁴ Текст документа доступан на интернет страници <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuiid=9d443fdb-264b-4641-bcb2-03b224a6e0cc> (приступљено 3. 1. 2020). Сви наводи преузети су из наведеног документа.

⁵ Текст документа доступан на интернет страници <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuiid=3a36ddff-48e0-47c3-8950-de51925bdf27> (приступљено 3. 1. 2020). Сви наводи преузети су из наведеног документа.

⁶ Јована Милутиновић, „Прогресивизам у образовању: теорија и пракса“, Зборник Института за педагошка истраживања год. 41, бр. 2 (децембар 2009): 267.

⁷ Јована Милутиновић, нав. дело, 270.

⁸ *Службени гласник* год. LXVII, бр. 12 (5. јул 2018): 207; *Службени гласник* год. LXVIII бр. 8 (23. јул 2019): 110.

⁹ Ibid.

¹⁰ *Службени гласник* год. LXVII, бр. 12 (5. јул 2018): 94; *Службени гласник* год. LXVIII бр. 8 (23. јул 2019): 6.

¹¹ Ibid.

¹² У првом разреду средње школе изучава се стваралаштво двеју списатељица: Јефимијина *Похвала кнезу Лазару*, а у изборним садржајима налазе се *Записи са дунавског песка* Светлане Велмар Јанковић (*Службени гласник* год. LXVII, бр. 12 (5. јул 2018): 97). У другом разреду проучава се стваралаштво само једне списатељице, чије је дело смештено у изборне садржаје. У питању је роман Мирјане Новаковић (*Страх и његов слуга*), који се не изучава због могућности гинокритичког читања, већ због националног романтичарског мизансцена (приказани су аустријска власт и племство на просторима Србије у 18. и 19. веку и њихов сусрет са српским фолклором и легендама) (*Службени гласник* год. LXVIII бр. 8 (23. јул 2019): 12).

¹³ Jelena Pavičić Vukičević, „Uloga implicitne teorije nastavnika u skrivenom kurikulumu suvremene škole“, *Pedagogijska istraživanja* knj. 10 br. 1 (2013): 119.

¹⁴ *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић (Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019). Текст зборника доступан је и на интернет страници: http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/uploads/attachment/reception/928/257_JD_e-book_AmerFINALpdf.pdf.

¹⁵ Жарка Свирчев, „Нове у педагошком канону: методички предлози“, у *Читате ли Јелену Димитријевић?: зборник радова*, ур. Биљана Дојчиновић, Јелена Милинковић (Београд: Филолошки факултет, 2018), 23.

¹⁶ Поменуто решење наведено је у Правилнику о програму и настави учења за седми разред основног образовања и васпитања. Издање *Службеног гласника* у коме се налази Правилник доступно је на интернет страници: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=1cd9f883-ccfe-4a73-8ccd-95bc212169e1> (приступљено 22. 12. 2019). Сви наводи новог плана и програма за седми разред преузети су из наведеног документа.

¹⁷ Службени гласник год LXVIII, бр. 5 (27. мај 2019): 61.

¹⁸ Као обавезна лектира изучавају се дела Десанке Максимовић (*Крвава бајка*), Виславе Шимборске (*Облаци*), Виде Огњеновић (*Кањош Мацедоновић*; одломак), Јелене Ј. Димитријевић (*Седам мора и три океана*; одломак), Светлане Велмар Јанковић (*Српски Београд деспота Стефана*). У допунском избору лектире налазе се текстови Корнелије Функе (*Срце од мастила*), Душице Лукић (*Земља је у квару*; избор), Гордане Малетић (*Катарке Београда*; избор), Јасминке Петровић (*Лето кад сам научила да летим*) и Гордане Брајовић (*Индија, Индија*; избор) (Службени гласник год LXVIII, бр. 5 (27. мај 2019): 62–63).

¹⁹ Ibid, 65.

²⁰ Ibid.

²¹ Треба се сетити да се у народној песми *Смрт војводе Пријезде* велича верност љубе; у *Диоби Јакшића* – мудрост љубе која мири завађену браћу; у Дисовој песми – пожртвованост мајке и супруге, а у Пупиновој аутобиографији – побожност мајке која пореди свог сина са Светим Савом.

²² Службени гласник год LXVIII, бр. 8 (23. јул 2019): 1.

²³ Најпотпунији подаци о биографији Јелене Ј. Димитријевић доступни су на интернет страници: <http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/autorke/jelena-j-dimitrijevic> (приступљено 12. 11. 2020).

²⁴ Ана Стјеља, *Елементи традиционалног и модерног у делу Јелене Димитријевић* (Београд: Филолошки факултет, необјављена докторска дисертација, 2012), 19.

²⁵ У утицајној књизи *Оријентализам* (1978) Едвард Саид доказује да је Оријент који су вековима описивали бројни истраживачи и научни радници – њихов сопствени конструкт, а не објективно постојећа стварност подложна неутралној дескрипцији. У студији *Имагинарни Балкан* (1997) Марија Тодорова је применила Саидову теорију на поље проучавања балканизма, показујући да је и идеја Окцидента конструкт који дефинишу предрасуде и стереотипи о Оријенту.

²⁶ Ана Стјеља, нав. дело, 198.

²⁷ Текст документа је доступан на интернет страници: https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/obrazovni_standardi/Opsti_standardi_postignuca/SRPSKI%20JEZIK%20I%20KNJI_ZEVNOST.pdf (приступљено 15. 12. 2019). Сви наведени стандарди у текст су преузети из овог документа.

²⁸ Више о томе в. Ана Коларић, „Feministička pedagogija i studije književnosti“, у *Feministička teorija je za sve* (Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију; Факултет политичких наука, 2018), 57–77.

²⁹ Iva Ćatić, „Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju“, *Pedagogijska istraživanja* knj. 9, br. 1–2 (2012): 175–176.

³⁰ Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности* (Београд: Завод за уџбенике, 2009), 26–28.

³¹ Јована Милутиновић, нав. дело, 271.

³² Ана Коларић, „Feministička pedagogija i studije književnosti“, у *Feministička teorija je za sve* (Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију; Факултет политичких наука, 2018), 61.

³³ Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности* (Београд: Завод за уџбенике, 2009), 26–28.

³⁴ Ана Буџинска, Мihal Pavel Markovski, *Književne teorije XX veka* (Београд: Службени гласник, 2009), 438.

³⁵ Јелена Димитријевић, „У Америци нешто се догодило“, у *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић (Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019), 564.

³⁶ Ibid, 561.

³⁷ Ibid, 567.

-
- ³⁸ Ibid, 563.
- ³⁹ Ibid, 564.
- ⁴⁰ Ibid, 576.
- ⁴¹ Ibid, 572.
- ⁴² Ibid, 569.
- ⁴³ Гордана Ђерић, „Путописање, имагологија и сећање: могућности анализе“, *Књижевна историја* год. 44, бр. 147 (2012): 469.
- ⁴⁴ David Herman, “Cognitive Narratology”, *The Living Handbook of Narratology*, <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/cognitive-narratology-revised-version-uploaded-22-september-2013> (приступљено 19. 1. 2020).
- ⁴⁵ Милија Николић истиче принцип научности и васпитности, принцип усклађености наставе са узрастом и способностима ученика, принцип поступности и систематичности, принцип свесне активности, принцип индивидуализације, принцип чулности (очигледности), принцип повезивања теорије и праксе, принцип рационализације и економичности, принцип трајности знања и умења и принцип условности (*Методика наставе српског језика и књижевности*, (Београд: Завод за уџбенике, 2009): 90–183.)
- ⁴⁶ Миодраг Павловић, *Припремање наставника и ученика за тумачење књижевних дела* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008), 52.
- ⁴⁷ Dragutin Rosandić, *Metodika književnog odgoja i obrazovanja* (Zagreb: Školska knjiga, 1988), 401.
- ⁴⁸ Наташа Станковић Шошо, *Књижевно дело Бранислава Нушића у настави* (Београд: Филолошки факултет, необјављена докторска дисертација, 2016), 86.
- ⁴⁹ Љиљана Бајић, *Одабране наставне интерпретације* (Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004), 196.
- ⁵⁰ Љиљана Бајић, „Улога жанра у настави књижевности“, *Књижевност и језик* бр. 1–2 (2007): 117–118.
- ⁵¹ В. Љиљана Бајић, *Проучавање хумористичке прозе у настави* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008).
- ⁵² В. Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности* (Београд: Завод за уџбенике, 2009), 249–259.
- ⁵³ Љиљана Бајић, „Читалачке компетенције ученика у савременој настави књижевности“, у *Савремено изучавање српског језика и књижевности и словенских језика као матерњих, инословенских и страних: зборник радова* (Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2014), 26.
- ⁵⁴ Marie-Laure Ryan, *Narrative as Virtual Reality* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001), 91.
- ⁵⁵ Ментална симулација представља модус читаоачевог откривања наративних скрипти. О томе види: Marie-Laure Ryan, *Narrative as Virtual Reality* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001).
- ⁵⁶ Снежана Милосављевић Милић, „Виртуална претприповест и феномен ураћања“, *Philologia Mediana* бр. 6 (2014): 21.
- ⁵⁷ Драгана Вукићевић, „Скривени наративи“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* књ. 63, св. 2 (2015): 507.
- ⁵⁸ Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности* (Београд: Завод за уџбенике, 2009), 284.
- ⁵⁹ Ibid, 285–286.
- ⁶⁰ Karen Ofen, *Evropski feminizmi 1700–1950* (Beograd: Evoluta, 2019), 25.
- ⁶¹ Милија Николић, нав. дело, 289–291.
- ⁶² Биљана Дојчиновић, „Америчке приче Јелене Димитријевић“, у *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић (Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019), 117.
- ⁶³ Више о чиниоцима обједињавања в. Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности* (Београд: Завод за уџбенике, 2009), 217.
- ⁶⁴ Милија Николић, *Књижевно дело у наставној пракси* (Београд: Научна књига, 1979), 232.

⁶⁵ Магдалена Кох, „Трансгресија као текстуална стратегија Јелене Димитријевић“, у *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић (Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019), 71.

⁶⁶ Јелена Димитријевић, „Американка“, у *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић (Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019), 3.

⁶⁷ Јелена Милинковић, „Америка Јелене Димитријевић“, у *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић (Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019), 90.

⁶⁸ Миодраг Павловић, *Спреси се да говориш* (Београд: Друштво за српски језик, 2014), 270.

⁶⁹ Ibid.

Литература

Бајић, Љиљана. *Одабране наставне интерпретације*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004.

Бајић, Љиљана. „Улога жанра у настави књижевности“. *Књижевност и језик* бр. 1–2 (2007): 105–118.

Бајић, Љиљана. *Проучавање хумористичке прозе у настави*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.

Бајић, Љиљана. „Читалачке компетенције ученика у савременој настави књижевности“. У *Савремено изучавање српског језика и књижевности и словенских језика као матерњих, инословенских и страних: зборник радова*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2014, 25–43.

Bužinjska, Ana – Markovski, Mihal Pavel. *Književne teorije XX veka*. Beograd: Službeni glasnik, 2009.

Вукићевић, Драгана. „Скривени наративи“. *Зборник Матице српске за књижевност и језик* књ. 63, св. 2 (2015): 505–520.

Димитријевић, Јелена. „Американка“. У *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић, 1–22. Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019.

Димитријевић, Јелена. „У Америци нешто се догодило“. У *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић, 22–41. Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019.

Дојчиновић, Биљана. „Америчке приче Јелене Димитријевић“. У *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић, 103–123. Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019.

Ђерић, Гордана. „Путописање, имагологија и сећање: могућности анализе“. *Књижевна историја* год. 44, бр. 147 (2012): 469–485.

Kolarić, Ana. „Feministička pedagogija i studije književnosti“. У *Feministička teorija je za sve*, 57–77. Београд: Institut za filozofiju i društvenu teoriju; Fakultet političkih nauka, 2018.

Кох, Магдалена. „Трансгресија као текстуална стратегија Јелене Димитријевић“. У *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић, 62–77. Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019).

Милинковић, Јелена. „Америка Јелене Димитријевић“. У *Американке Јелене Ј. Димитријевић*, ур. Биљана Дојчиновић, 79–101. Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019.

Милосављевић Милић, Снежана. „Виртуална претприповест и феномен урањања“. *Philologia Mediana* бр. 6 (2014): 17–37.

Милутиновић, Јована. „Прогресивизам у образовању: теорија и пракса“. *Зборник Института за педагошка истраживања* год. 41, бр. 2 (децембар 2009): 264–283.

Николић, Милија. *Књижевно дело у наставној пракси*. Београд: Научна књига, 1979.

Николић, Милија. *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике, 2009.

Ofen, Karen. *Evropski feminizmi 1700–1950*. Београд: Evoluta, 2019.

Pavičić Vukičević, Jelena. „Uloga implicitne teorije nastavnika u skrivenom kurikulumu suvremene škole“. *Pedagogijska istraživanja* knj. 10 br. 1 (2013): 119–133.

Павловић, Миодраг. *Припремање наставника и ученика за тумачење књижевних дела*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.

Павловић, Миодраг. *Спречи се да говориш*. Београд: Друштво за српски језик, 2014.

Ryan, Marie-Laure. *Narrative as Virtual Reality*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001.

Rosandić, Dragutin. *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga, 1988.

Свирчев, Жарка. „Нове у педагошком канону: методички предлози“. У *Читате ли Јелену Димитријевић?: зборник радова*, ур. Биљана Дојчиновић, Јелена Милинковић. Београд: Филолошки факултет, (2018): 23–45.

Станковић Шошо, Наташа. *Књижевно дело Бранислава Нушића у настави*. Београд: Филолошки факултет, необјављена докторска дисертација, 2016.

Стјеља, Ана. *Елементи традиционалног и модерног у делу Јелене Димитријевић*. Београд: Филолошки факултет, необјављена докторска дисертација, 2012.

The Politics of the Textbook. ур. Michael W. Apple, Linda K. Christian-Smith. New York, London: Routledge, 1991.

Ćatić, Iva. „Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju“. *Pedagogijska istraživanja* knj. 9, br. 1–2 (2012): 175–189.

Интернет извори

Американке Јелене Ј. Димитријевић, ур. Биљана Дојчиновић. Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије, 2019.

http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/uploads/attachment/reception/928/257_JD_e-book_AmerFINALpdf.pdf (приступљено 12. 11. 2020.)

Службени гласник. Год. LXVII, бр. 12 (5. јул 2018). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=9d443fdb-264b-4641-bcb2-03b224a6e0cc> (приступљено 3. 1. 2020).

Службени гласник. Год LXVIII, бр. 5 (27. мај 2019). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=1cd9f883-ccfe-4a73-8ccd-95bc212169e1> (приступљено 3. 1. 2020).

Службени гласник. Год. LXVII, бр. 8 (23. јул 2019). <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=3a36ddff-48e0-47c3-8950-de51925bdf27> (приступљено 3. 1. 2020).

Herman, David. "Cognitive Narratology". У *The Living Handbook of Narratology*, <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/cognitive-narratology-revised-version-uploaded-22-september-2013> (приступљено 19. 1. 2020).

Sofija Matić
sofijamatic94@gmail.com
Faculty of Philology
University of Belgrade

<https://doi.org/10.18485/knjiz.2020.10.10.1>
UDC: 821.163.41:929 Димитријевић Ј.
37.091.3::821.163.41
Original scientific article

Jelena J. Dimitrijević's American Scope of Topics in Teaching

The paper sheds light on the methodological conveniences that can be achieved in teaching by studying the works from Jelena J. Dimitrijević's American scope of topics. The analysis of representative reformed teaching plans and programs shows that they are progressive in terms of their theoretical formulations, but not in terms of their very content. The paper explains the educational outcomes, standards, competences, teaching goals, methods, and principles that can be achieved in a classroom interpretation of Jelena J. Dimitrijević's works. It re-evaluates the methodological activities (motivation, interpretation, and localization) and correlations that are used in the classroom examination of works by this Serbian modernist woman author. Finally, the paper offers a methodological suggestion for research assignments and the dynamics of interpretation of "The American Woman" story.

Keywords: Jelena J. Dimitrijević, modernism, Serbian language, Serbian literature, teaching methodology, gynocriticism.